

Gemma Calvet

«... La ferida de la rosa, la magnitud del crim...»

(Elegia "A Paco Guillén" -11- de **Jordi Badiella**)

Dels més de 22 milions de persones afectades pel virus causant de la sida al món, un 94 % viu als països empobrits. Segons xifres oficials, l'Estat espanyol ocupa el setè lloc mundial en l'índex d'afecció, si atenem la quantitat de gent que pateix la infecció respecte al total de població. Les dades de l'oficina del *Plan Nacional sobre el Sida*, aportades pel ministeri de Sanitat espanyol, indiquen que aproximadament unes 120.000 persones són seropositives, això és, porten el virus de la immunodeficiència humana (Vih), de les quals més de 40.000 han desenvolupat la malaltia al llarg dels darrers 15 anys. D'acord amb les mateixes fonts, Madrid, les Illes Balears, el País Basc, Catalunya i Ceuta són les zones amb

més incidència. Concretament a Catalunya, més de 35.000 persones hi estan afectades (el 30 % del total de l'Estat) i des del 1981 s'han diagnosticat uns 10.000 casos de sida, dels quals el 80 % corresponen a homes i un 20 % a dones.

La situació d'aquesta problemàtica adopta dins las presó intenses tonalitats d'un roig encès. Gemma Calvet i Barot, advocada penalista i membre de l'Associació Sida i Presó (Asp), comenta que «els dos elements del binomi, presó i sida, ja presenten en si mateixos una gran càrrega de conflicte i de crisi». I apunta tot seguit que «hi ha moltíssimes proves que ens permeten afirmar que el Vih constitueix un greu conflicte dins les presons, que agreuja i endureix, encara més, la condició del pres». Gemma Calvet va néixer a Barcelona l'any 1966, ciutat on viu i treballa. S'ha especialitzat en dret penitenciari cursant estudis de criminologia crítica. Des de fa temps participa d'una manera activa en associacions vinculades a la Plataforma de Suport a Presos/es de Catalunya, federació que agrupa diverses entitats socials que treballen en el camp de la presó des d'una òptica crítica i solidària i que publica la revista *Vis-a-vis*. La Plataforma està connectada en l'àmbit estatal amb la *Coordinadora de Solidaridad con Presas/os*, essent *Panóptico* (*Revista de crítica a la política criminal*) el seu mitjà de reflexió i d'expressió.

Recentment, la Direcció General de Serveis Penitenciaris, dependent del Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya, ha publicat un estudi que, per primera vegada, admet la gravetat del problema i accepta que el nombre de gent afectada és més elevat al que institucionalment s'havia declarat fins ara. Aproximadament, una tercera part de la població reclusa a les presons catalanes és seropositiva. De les poc més de 6.000 persones empresonades a Catalunya, l'índex d'infecció pel Vih se situa entre el 32 % i el 34 %. A la presó Model de Barcelona, però, es calcula que la incidència arriba al 40 % dels presos. L'Estat espanyol és el país europeu amb el nivell de seropositivitat més alt en l'àmbit penitenciari i figura entre els primers del món quant a la repercussió de la problemàtica. Gemma Calvet manifesta que «la pròpia administració penitenciària admet que la sida és actualment la primera causa de mortalitat a les presons». Les dades oficials confirmen que, almenys durant els propers cinc anys, la progressió intramurs de la malaltia tendirà a augmentar. «Entre presó i sida —reflexiona l'advocada— hi ha un denominador comú, i aquest és el factor temps. Temps de privació de llibertat, temps d'expectatives de vida. El temps, doncs, esdevé aquí un valor essencial; més important encara: el temps adquireix significació de **vida**».

«En el binomi sida i presó, el temps adquireix significació de vida»

Quan i com sorgeix l'Associació Sida i Presó?

L'any 1992, a la vista de les nombroses queixes rebudes de presos malalts de la sida reclousos al Centre Penitenciari de Quatre Camins i també de les seves famílies sobre el tracte que aquests rebien, ens vàrem posar en contacte diverses persones relacionades amb la presó des d'àmbits diversos. Arran d'això es va presentar, mitjançant l'acció popular, una querrela criminal contra els responsables mèdics de la presó de Quatre Camins, i també contra els seus superiors jeràrquics, per una deficitària assistència mèdica a les persones seropositives i malaltes de la sida reclouses en aquest centre. S'hi llistaven molts casos concrets i s'hi exposaven les morts de diverses persones esdevingudes en circumstàncies de clara precarietat assistencial i d'evident negligència individual i institucional. Com a conseqüència del procediment penal obert vàrem decidir conèixer-nos més, agrupar-nos i formar un col·lectiu per continuar la feina iniciada, compartir vivències, posar en comú amargors i dur a terme una militància social conjunta. Sida i Presó sorgeix amb l'objectiu de defensar els drets de les persones privades de llibertat que tenen el Vih, o la sida, des de la perspectiva que no s'ha d'emprendre un treball des del no afectat cap a l'afectat, sinó que la implicació d'aquest resulta determinant, i al mateix temps amb la clara consciència que tothom patim aquest problema, des de l'òptica, per tant, que tots n'estem afectats.

¿Continua perdurant avui aquesta situació sanitària deficient i la precària assistència mèdica als presos seropositius o malalts de la sida que ara ens comentaves?

Bé, voldria dir especialment que, en els darrers tres o quatre anys, la política d'assistència sanitària a les persones amb el Vih o malaltes de la sida ha millorat molt a les presons de Catalunya. Les mancances existents l'any 1992, i que van provocar l'obertura de la querrela criminal, actualment s'han anat esmenant. En aquesta línia valorem molt positivament, per exemple, l'alt nivell assistencial i la qualitat

mèdica del pavelló penitenciari de l'Hospital de Terrassa. Ara bé, nosaltres volem continuar acomplint el nostre paper de denúncia de tot allò que no funciona, exposar com es poden fer les coses i evidenciar les contradiccions actuals existents en les diverses administracions implicades i amb responsabilitats directes en l'assumpte. Som una Ong i volem mantenir-nos fidels a la nostra finalitat com a moviment social i també, per tant, desenvolupar la tasca crítica que ens pertoca.

Quines persones integren l'Associació?

Gent ben diversa. Des dels mateixos presos afectats pel Vih fins a les seves famílies i amistats; hi ha moltes mares de presos implicades, com també persones solidàries amb la situació. Hi ha implicats, així mateix, professionals de la medicina, de l'àmbit jurídic i del camp del treball social, que estan col·laborant amb l'entitat, assessorant i documentant tota la tasca. Hi ha força gent, sobretot familiars de presos, que no havien participat mai fins ara d'una militància social i la seva implicació ha sigut molt important tant personalment com per al col·lectiu. Amb tot, cal dir que a l'Associació mantenim, i és una cosa que hem assimilat, un doble nivell de participació. Hi conviuen gent implicada que ha anat desenvolupant una tasca més constant al costat de persones que vénen i al cap d'un temps se'n van, i potser després tornen a aparèixer, o no. A vegades això passa

quan la situació personal s'ha definit, quan la persona empresonada ha mort o bé quan aquesta ha estat posada en llibertat.

Quines dificultats pot tenir alguna gent a l'hora d'implicar-se en l'Associació? Quines pors s'han viscut o encara avui es viuen?

D'una banda, hi ha una por evident i és a l'estigma social. El fet d'optar per treballar en aquest camp, i de reivindicar-ne un espai, ens porta socialment, en molt àmbits, a tenir dos estigmes: la presó i la sida. Per això, una relació desestigmatitzada genera igualtat, tota una altra dimensió de la pròpia persona, d'autoestima, de treure't el rol que portes al damunt. Habitualment, els familiars de presos adquireixen un rol molt determinat perquè s'han col·locat en situació d'haver d'estar sempre demanant recursos i de vegades es produeix una saturació de tants recursos assistencials. A Sida i Presó la gent busca una altra cosa. Busca organitzar-se i poder elevar així el nivell d'incidència pública de la problemàtica. Busca poder compartir vivències amb gent que està passant pel mateix, informar-se i preparar-se, i després la gent busca també una relació afectiva, un suport emocional. I són sobretot les mateixes mares dels presos les que s'ajuden molt entre elles, a l'hora de vetllar una persona malalta, per exemple, o bé quan s'ha d'acompanyar algú a fer-se una analítica. D'altra banda, també hem viscut les pors de gent

que no s'hi ha volgut implicar gaire, o gens, per por que pugui ser perjudicial i per temor a represàlies contra el familiar empresonat. Hem de tenir en compte que, amb la presó, molt sovint existeix una relació de submissió i de por. Amb el temps hem pogut descobrir i demostrar, i prendre'n també consciència, del cost personal que, per exemple, quant a règim penitenciari, representa per al pres militar en una entitat de lluita que defensi els seus drets. La militància social del pres no queda recollida en el tractament penitenciari. Ni es fomenta ni es reconeix positivament. Tal com estan avui les coses, la persona empresonada ha de ser objecte de tractament penitenciari i, en canvi, no pot pas esdevenir-ne subjecte.

Concentració davant de la presó Model de Barcelona.

Amb quins recursos econòmics comptem?

Ara estem començant a rebre alguna petita subvenció. Passa que no hem prioritzat mai l'obtenció de mitjans econòmics perquè ens fa molta por viure de la sida, tal com es diu que fan determinades Ong. Nosaltres ho volem evitar totalment. El que necessitem són persones que vulguin compartir els mals tràngols de molta gent des d'una perspectiva solidària i afectiva real, no pas fictícia. Han mort força persones, hem anat a molts enterraments i vivim de prop la pèrdua i el dol. I tot això, és clar, implica un treball d'elaboració personal i, alhora, col·lectiu.

Les darreres dades oficials apunten que una tercera part de la població reclusa a Catalunya està afectada pel Vih o ha desenvolupat la malaltia, i assenyalen que en els últims deu anys han mort ja prop de 700 persones per aquesta causa. Així mateix, els responsables del Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya estimen que la progressió continuarà, almenys durant els propers cinc anys. Segons Ignasi Garcia Clavel, director general de Serveis Penitenciaris, bàsicament les dues úniques mesures per prevenir i intentar frenar el contagi entre els presos són la distribució de preservatius i dosificar el lleixiu per a la desinfecció de les xeringues.

Entre la població en general, segons dades també oficials, es pot parlar d'una contenció dels contagis i de l'expansió de l'epidèmia. Quant a la població penitenciària, cal dir que aquesta ha disminuït notablement. Fa un any hi havia aproximadament unes 6.500 persones empresonades a Catalunya i actualment ronden els 6.000. En canvi, però, l'índex declarat oficial de seroprevalència en l'àmbit penitenciari ha augmentat considerablement. Nosaltres pensem que potser no ha augmentat tant sinó que ara s'estan adonant de quina és la realitat a les presons. Ja fa temps que dèiem que les dades fetes públiques estaven molt allunyades de les xifres reals, que eren fictícies. No podia ser que només un 25 % dels presos fos seropositiu, tal com afirmava l'administració fa un parell d'anys, o l'anunci fet l'any passat que l'índex havia disminuït. Nosaltres vàrem denunciar la falsedat d'aquestes dades i estimàvem, pels contactes que tenim amb la gent empre-

sonada, que hi havia entre un 50 % i un 65 % de seropositivitat reconeguda. Un element cabdal ho corroborava: l'elevat índex de toxicomania a la presó. Entre el 75 % i el 80 % de la població penitenciària ha tingut o té addicció a drogues per via paraneural. En un medi com la presó, on manquen mesures preventives i contenidores eficaces, es pot afirmar que, com a mínim, entre el 75 % i el 80 % de la població reclusa ha estat en contacte directe amb el Vih. Per tant, des d'una anàlisi lògica, les xifres oficials no eren sostenibles.

D'altra banda, la política de prevenció que s'està duent a terme no és eficaç, resulta insuficient i sovint esdevé pura estètica, o bé ronda l'absurd com és el cas de les conferències que es fan dins de la presó explicant com desinfectar un xeringa amb lleixiu. A més de no ser una mesura gaire bona a causa dels perills que pot comportar, si

La militància social de la persona empresonada no és recollida ni fomentada per la institució

aquesta xeringa te la troben fora de l'aula-taller on s'està fent la xerrada t'aplicaran immediatament una sanció disciplinària molt greu, ja que el consum de drogues a l'interior del centre penitenciari està penalitzat. D'altra banda, cal considerar les relacions sexuals amb persones de fora a través dels *vis-a-vis*, així com les que hi pugui haver entre la pròpia gent empresonada. Essent la via sexual una possible via de contagi del Vih, a la presó es distribueixen molt pocs preservatius i, a més, no se'n poden adquirir lliurement a l'economat o a màquines subministradores.

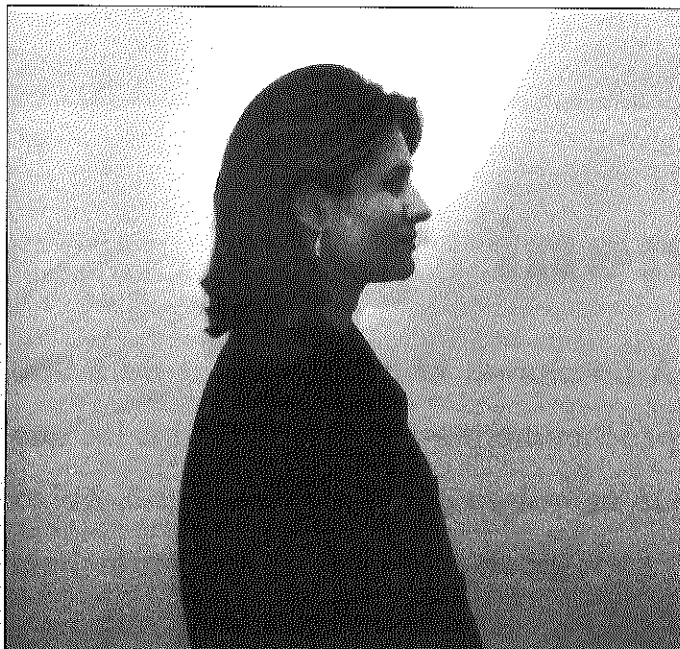
Com incideix la malaltia entre les dones empresonades? Presenta característiques diferenciades respecte dels homes?

Amb preses tenim poc contacte, potser perquè el món de les dones a la presó és molt més tancat i marginal. Tampoc sabem del cert què hi passa, ja que el col·lectiu de dones és un *guetto* dins de la presó i és més difícil d'accedir-hi. A les dues presons amb dones a Catalunya, Wad-Ras i el mòdul de dones de Can Brians, en ser uns centres més petits, potser es dona una altra manera de solució dels problemes més senzilla, es generen uns mecanismes propis d'autoajuda, etc., o bé els problemes s'amaguen més fàcilment que no pas en un centre gran on poden sorgir més conflictes interns. Hi ha hagut el cas d'alguna presa que ha estat excarcerada en virtut de l'article 60 del reglament penitenciari a través de les gestions de l'Associació. Va ser, però, un procés molt ràpid i després no s'ha registrat cap continuïtat. Passa que socialment, en general, el programa sobre la sida es basa en el model masculí; l'àmbit de la dona està molt menys previst i estudiat. Les relacions de l'Associació amb dones se cenyeixen bàsicament a

les mares i a companyes dels presos. Cal esmentar que, habitualment, la dona del pres també està afectada pel virus. Podem dir, per tant, que de retruc, bona part de les víctimes de la manca d'actuació preventiva que genera l'actual política penitenciària són també dones. Això provoca situacions familiars molt dures, ja que els fills es queden sovint sense el pare i sense la mare.

Has comentat que, en el binomi presó i sida, el factor temps esdevé un valor essencial perquè adquireix significació de vida.

Sí. La presó, la pena reina del nostre sistema penal, es basa en la supressió de la llibertat de moviments de qui transgredeix la llei. Uns estudis en criminologia crítica desenvolupats a Itàlia l'any 1989 apunten precisament que l'origen de la presó està estretament lligat amb l'aparició del factor temps com un valor productiu. Quan el temps és diner, quan té socialment una significació important, la supressió del temps de llibertat es converteix en pena. Així doncs, les penes, segons la gravetat del delictes comès, es mesuren en una durada més llarga o més curta

persona pot ser excarcerada anticipadament si està afectat per una malaltia in-guarible sempre que tingui una bona conducta i no doni mostres de poder cometre un nou delicte. Per nosaltres, aquest articulat és insuficient, no tant quant a postulat formal sinó perquè no se'n fa tot l'ús possible. Moltíssima gent podria beneficiar-se'n i no se li aplica. La culpa no és tant de la llei com de la cultura jurídica existent entorn del món de la presó. El tràmit és el següent, la proposta d'excarceració ha de ser feta formalment

de privació de la llibertat. Amb una malaltia com la sida, on és present l'ombra de la mort, sovint ens trobem persones afectades que tenen més anys de presó que no d'expectatives de vida. A partir d'aquí es planteja la pregunta: un mes de vida té el mateix valor per a aquesta persona malalta que el que pugui tenir per a una altra no afectada pel VIH? En conseqüència, qui administra justícia hauria de tenir en compte aquesta dada. Així mateix, la vida a la presó es caracteritza per la massificació, la cohabitació, la despersonalització, la deshumanització, la disciplina, el tancament, l'aïllament, la precarietat i la malaltia; la violència, doncs, és l'aspecte essencial. En aquest estudi italià a què em referia, s'arriba a definir la quotidiana realitat d'intramurs com una "fàbrica de malaltia", és la "presó immaterial", on apareixen una munió de malalties, disfuncions i lesions que són provocades específicament per la privació de llibertat. Des d'una perspectiva, doncs, d'allò que s'entén per salut integral que la mateixa Oms proclama, la presó en sí hi atempta frontalment. Sobretot per a les persones seropositives, la presó està atemptant contra la seva vida. Sancionar i aïllar un malalt hauria de tenir consideració de delicte.

per l'administració penitenciària, i el cert és que en fa molt poques i que en podria fer força més. Després el ministeri fiscal ha d'emetre un informe i, per últim, el jutjat de vigilància penitenciària l'ha de signar o no. El procés és lent i moltes vegades s'inicia tard, quan la persona ja està gairebé en un estat terminal de la malaltia. Sovint passa també que el jutjat de vigilància penitenciària denega la proposta i el temps va passant entre recursos legals, i això és lamentable. Amb tot, un aspecte positiu a comentar és que Sida i Presó vam començar a sol·licitar l'obertura de propostes d'aplicació de l'article 92 en rebre cartes signades per molts presos de Can Brians que ens informaven que un company estava malalt i que s'havia de fer el possible perquè sortís de la presó. Gràcies a aquesta comunicació van poder sortir en llibertat unes 20 persones durant dos anys aproximadament.

Sovint trobem presos amb sida que tenen més anys de presó que no d'expectatives de vida

Abans has esmentat l'article 60 del reglament penitenciari com a possible via d'excarceració de les persones que pateixen una greu malaltia...

Actualment aquesta possibilitat està recollida a l'article 92 del nou Codi Penal i es manté el seu homònim en el reglament penitenciari en vigor. L'article 92 està contingut en una llei orgànica, de rang formal superior al reglament penitenciari; per tant, és de plena aplicació. Aquest article estipula que una

L'article 76 de la Llei Orgànica General Penitenciària creà la figura del jutge de Vigilància Penitenciària. En el seu primer paràgraf enumera exhaustivament les seves funcions i competències: «El jutge de Vigilància Penitenciària tindrà atribucions per (...) salvaguardar els drets dels interns i corregir els abusos i

desviacions que en el compliment dels preceptes del règim penitenciari puguin produir-se». A començaments de l'any 1991 es va fer càrrec del Jutjat de Vigilància Penitenciària núm. 1 de Barcelona el jutge José Ramón Manzanares Codésal, antic funcionari de presons durant molts anys. Actualment encara manté la destinació i ocupa interinament la vacant d'un altre dels jutjats. És, sens dubte, un home molt polèmic i ha demostrat sobradament la seva incapacitat per acomplir les funcions del càrrec, en dictar constantment resolucions contràries als interessos de la gent empresonada. El jutge Manzanares denega d'una manera sistemàtica les propostes de llibertat condicional a aquelles persones afectades pel VIH o que tenen la sida que, via l'article 92, van arribant al seu jutjat. Tot i que ha estat objecte de nombroses denúncies i que també s'han elevat queixes al Consell General del Poder Judicial, ara per ara, gaudeix d'absoluta impunitat i esdevé una persona impermeable als principis mínims que regeixen tot Estat Social i de Dret. Gemma Calvet ens comenta que «cal definir i desemmascarar la realitat de la presó i qüestionar la legitimitat de la nostra cultura punitiva. Des d'una òptica jurídica, considero que la presó com a mitjà punitiu està obsolet i fomenta la criminalització de la societat de referència. Des d'un punt de vista de l'ètica social la presó és avui el gran absurd del sistema». Per acabar voldríem que ens apuntessis aquelles situacions vivencials que més t'han colpit en la teva dedicació a l'Associació Sida i Presó.

Viure a prop de la sida i la presó m'ha permès analitzar l'existència humana des d'uns altres paràmetres que no són els habituals ni els que convencionalment el sistema ens ofereix. També m'ha possibilitat comprendre la mort com una companya de viatge i, així mateix, entendre que sovint la lluita social no es pot triar sinó que la realitat s'imposa, del moment que hi ha, per exemple una malaltia com la sida i un espai com la presó que et determinen. I alhora m'ha ajudat a refermar-me en el convenciment que totes les persones, per damunt de la seva situació circumstancial, són capaces d'aportar i de viure una militància social, de realitzar una tasca de crítica i de canvi, tant en l'àmbit personal com col·lectiu ■

Text: Jordi Muñoz
Fotos: Víctor Domènech
i Jordi Muñoz